

Het prachtige risico van onderwijs

in gesprek met Gert van Driel

Op de laatste vrijdag van het winterkamp lunchen we met de docenten van de vier huizen in het skigebied *Ibergereg* in hotel *Passhöhe*. Het is het laatste winterkamp dat Gert meemaakt en hij ondergaat geraakt de muzikale ode van zijn collega-docenten. Zijn pensionering nadert met rasse schreden en hij sluit één van zijn taken af die hij als veelzijdig collega aan de Calo vervuld heeft. Directeur van de Calo, docent Turnen, mentor van 3LO, bouwheer voor de Calo, vernieuwer van het opleidingsonderwijs, het is niet verwonderlijk dat de recent gebouwde doorgang van de docentenkamer naar het sportgebouw de *van Driel passage* is gaan heten. Gert heeft zijn sporen verdiend in het opleidingsonderwijs en met wie zou ik beter over het boek *Het Prachtige Risico van Onderwijs* kunnen praten, dan met Gert, die op basis van al zijn ervaring ongetwijfeld in staat moet zijn het belang van het gedachtengoed van Biesta voor de Calo te duiden.

Dit boek vind ik een zeer inspirerend boek, zegt Gert, in eerste instantie al omdat er een aantal lijnen bij elkaar gebracht worden van veertig jaar meedenken met de Calo. Het is boeiend omdat allerlei wortels, die in het Calo-denken ergens ooit een rol hebben gespeeld weer worden opgepakt en opnieuw worden geformuleerd, waarbij Biesta een nieuwe taal probeert te vinden om dat gedachtengoed actueel te maken. Het begint al bij de titel *Het prachtige risico van onderwijs* en de verbinding die daarin wordt gelegd met de afscheidsrede *Bewegingsonderwijs tussen avontuur en voorspelling* van Gordijn als hoogleraar aan de VU. Die rede heeft eigenlijk dezelfde thematiek als dit boek. Gordijn schetst, evenals Biesta het gevaar van de wetenschap, die wil beheersen en de onderwijspraktijk, die eigenlijk vrijheid en ruimte nodig heeft. Beiden zoeken naar een brug tussen wat aan de ene kant kennis en onderzoek op kan leveren, zonder dat het bevoogdend werkt op een onderwijspraktijk en die praktijk probeert te knechten. Na pakweg tien jaar van beheersingsdenken in het onderwijs, staat Biesta op en zegt "uiteindelijk komen we hier niet mee weg". We moeten op zoek naar een nieuwe taal om aan de ene kant niet te verliezen wat al het onderzoek ons oplevert, maar aan de andere kant ook de onderwijspraktijk serieus te nemen en in die praktijk toe te laten dat er ook andere verhalen vertelt worden, dan alleen het beheersmatige. Ik vind het, zegt Gert, ook een hoopvol boek, omdat ik vanuit mijn eigen positie de afgelopen periode van tien jaar vooral karakteriseer als een periode van verzet tegen wat er vanuit de hogeschool op de Calo afkwam. Windesheim was daarin niet uniek, het was het heersende jargon in het (hoger) onderwijs in Nederland. Het is hoopvol omdat er nu weer dit soort boeken geschreven kunnen worden, die aanzetten om op een andere manier over onderwijs te gaan denken.

Gert denkt dat ook op de Calo die taal nodig is, hoewel er natuurlijk een aantal wortels en waarden liggen, die niet zomaar over datum zijn. De manier waarop ze gepresenteerd worden en aan elkaar doorverteld, vraagt echter wel steeds om herformuleren en aansluiten bij het levensgevoel van dit moment. Daarin kan je als Calo niet alleen maar zeggen dat we een prachtige

theorie hebben om vervolgens achterover te gaan leunen. Wij moeten voor ons opleidingsonderwijs dat *prachtige risico* nemen en opnieuw met onze studenten zoeken naar openingen om uiteindelijk iets te scheppen in de woorden van Gert Biesta. Hij sluit daarbij in feite aan bij de joodse traditie, waarin scheppen wordt bedoeld als het bevestigen van het bestaande en het nieuwe daarin een kans geven. We zijn dat scheppende op de Calo niet kwijtgeraakt onder invloed van het rendementsdenken, maar we moeten wel oppassen het niet kwijt te raken. Er gebeuren nog op allerlei plekken hele mooie dingen met studenten die volgens mij voor die studenten heel waardevol zijn en waar ze heel dierbaar op terug kijken na vier jaar Calo. We moeten ons als opleiding de taak stellen het scheppen steeds weer actueel te maken en te blijven zoeken naar kansen. Het is moeilijk om generaliserend te beoordelen of we dat in voldoende mate doen, maar het is wel in ons onderwijs aanwezig en laten we vooral dat wat we hebben goed doen en verbeteren. De vernieuwing van de propedeuse van de Calo, de ICT-werkgroep met Arnold en Wytse en dynamiek rond het ontwikkelen en starten van de master, zijn mooie voorbeelden van plekken waar mensen niet achterover leunen en tevreden zijn met wat we hebben, maar waar op zoek wordt gegaan naar nieuw avontuur en een pedagogisch klimaat dat aanspreekt bij deze tijd.

Wat Biesta de *learnification of education* noemt is wat ik de afgelopen tien jaar heb gevoeld als knellend. Het beheersingsdenken is het huidige discours over onderwijs. Er zijn natuurlijk een aantal dingen mis gegaan, daar is op gereageerd en het is dus te verklaren. Deze wijze van denken is naar mijn overtuiging niet heilzaam om goed onderwijs te maken. Ik denk dat we daarin binnen Windesheim onze eigenheid goed kunnen bewaken, want wanneer we steeds weer open staan voor wat studenten inbrengen in onze opleiding en dat serieus nemen, dan heb ik er vertrouwen in dat dat weer leidt tot nieuwe eigenheid. Biesta plaatst *subjectivering* ten opzichte van *identiteit*, waarmee hij in feite zegt dat identiteit verwijst naar het verleden, naar de bestaande structuren en de plek die je daarbinnen inneemt. Het proces van subjectivering is het proces van *worden*, dat wat elke keer opnieuw moet gebeuren met mensen. Dat kan je individueel zien, maar dat geldt ook voor de Calo als instituut. Het gevaar van te veel terugkijken naar de verworven identiteit in plaats van te investeren in nieuwe subjectwording en een nieuw gezicht met elkaar creëren, blijft natuurlijk altijd aanwezig. Dat geldt ook voor de Calo als instituut. Gert vindt wel dat er door een aantal collega's te veel dierbaar achterom gekeken wordt in plaats van strijdbaar vooruit. Ik heb niet zoveel met die nostalgische blik naar het verleden en ben meer geïnteresseerd in wat er op ons af komt en wat er mogelijk is. Ik vertrouw er op dat dat wel weer bijdraagt aan de geschiedenis.

Ik vind mooie aanknopingspunten, zegt Gert, in de drie doeldomeinen kwalificatie, socialisatie en subjectivering, die door het *Platform Onderwijs 2032* met populaire bewoordingen beschreven worden als vaardig, aardig en waardig. Het biedt mooie perspectieven om ons opleidingsonderwijs vorm te geven. De *kwalificatie* is natuurlijk zo langzamerhand geborgd en beschreven, die ligt al vast. We kunnen leren van Biesta en ons door hem laten inspireren bij het vormgeven van *socialisatie* en *subjectivering*. De Calo is altijd heel proactief geweest waar het gaat om socialisatie. We realiseren ons heel goed dat we studenten willen inleiden en wegwijs maken in onze opleidings- en beweegcultuur. De socialisatie lukt ook wel met heel veel studenten, denk ik, maar als het gaat over subjectivering, dan kunnen er nog wel verbeterlagen gemaakt worden. Vooral wanneer het gaat over wat de student meebrengt en hoe we dat kunnen bevestigen om van daaruit op zoek te gaan naar wat uiteindelijk de subjectwording van student als docent in onze opleiding kan opleveren. Het lukt ons in ons onderwijs nog onvoldoende om werkelijk aan te sluiten bij de interesses en kwaliteiten van studenten. Sommige studenten pakken dat proces zelf en zijn daar initiatiefrijk in. Bij hen lukt dat en dan zie je in het vierde jaar dat er prachtige projecten komen. Maar er zijn nog te veel studenten waarbij het proces van subjectivering niet of maar moeizaam op gang komt. Een mooi begrip, dat Biesta hierbij introduceert, vind ik *pedagogisch partnership*. Als mentor van een derdejaars klas lukt me dat met twee derde van de groep, bij één derde lukt me dat niet, die maken wel hun opdrachtjes, maar daarbij voel ik geen pedagogisch partnership, in de zin dat we met elkaar op weg zijn. Ik blijf dat een uitdaging vinden in het opleiden van studenten. Die een derde die lastiger meekomt, dat kan ook aan mij als mentor liggen, want sommigen kom je later in het beroepenveld verrassend tegen. Die hebben zich na de opleiding op mooie wijze ontplooid en passie voor het vak kunnen ontwikkelen, omdat ze op een school terecht komen waar dat goed lukt. In termen van Biesta zou je kunnen zeggen dat het bij hen niet lukt de socialisatie gedurende de opleiding vorm te geven en hen te betrekken bij de wijze waarop wij onderwijs geven.

Misschien moet we ook de adem wel inhouden op de processen van socialisatie en subjectivering en meer de voorwaarden scheppen, dan dat je daar nou heel nadrukkelijk op moet sturen. We moeten het wel waarderen, daar waar we het zien, zegt Gert. Je hebt het proces en wanneer je er in slaagt voorwaarden te scheppen voor kwalificatie, socialisatie en subjectivering is dat mooi. Er is een toets met een beoordeling, die de studenten als de waardering zien, maar de waardering hoeft natuurlijk niet alleen in een toets te liggen. Het kan ook wanneer je met elkaar op kamp bent en je ziet dat een student met zorg een taak doet voor een ander en je benoemt dat naar de student. Na een week kamp heb ik mijn oordeel over studenten en heb ik ze dat ook kenbaar gemaakt, maar met de relativiteit dat het alleen in deze ene activiteit is geweest en dat je alleen hier maar door mij gezien bent, maar ik vind er wel wat van en ik vind ook dat ik ze dat moet laten merken. De kampen zou ik echt willen koesteren, omdat het voorbeelden bij uitstek zijn van dat wat we eigenlijk in ons onderwijs ook zouden moeten doen. De kampen moeten we in ieder geval voorlopig niet weg doen, maar het is ook te makkelijk om te zeggen dat het daar gebeurt. Het is van belang wat ik tijdens mijn afscheid op winterkamp bij het liedje zei: de omgeving is daar zo

goed, omdat de activiteit nieuw is, de groep is nieuw en de plek is anders, dat voor de studenten en docenten die iets willen daar alles open ligt. Dat betekent dat mensen over grenzen heen gaan, waar dat niet moet en anderen in hun kracht komen die ze zelf niet vermoed hadden en beide is nodig om uiteindelijk naar elkaar toe te groeien en daar mooie herinneringen aan over te houden.

Uiteindelijk is kwalificatie een belangrijke basis voor beroepsuitoefening, want docenten moeten veel verstand hebben van dit vak en van beïnvloedingsprocessen. Maar als ik kijk naar studenten waar ik trots op ben, dan zijn dat de studenten die op hun school een mooie plek hebben gekregen, waar wat van uit gaat, die een sectie kunnen binden en met leerlingen mooie initiatieven nemen. Ik vind de opleiding vooral geslaagd, vertelt Gert, wanneer studenten hier weggaan en gevoeld hebben dat wanneer je met elkaar iets aangaat dat er iets ontstaat, wat je van te voren nooit kunt vermoeden en wat je kan verrassen. Dat vertrouwen zou ik studenten graag meegeven en dat staat voor mij relatief los van kwalificatie. Het heeft er wel mee te maken, want je doet dingen met elkaar dus, het "wat " is niet onbelangrijk, maar om iets extra's toe te voegen, moet er ook meer gebeuren dan alleen maar een goed geschreven VOE en een rubric die klopt. Dat is wat Biesta op abstract niveau het nemen van risico noemt en het is de kunst ons onderwijs zo in te richten dat interesses en passies van studenten daarbinnen een kans krijgen. Studenten zijn het meest trots op dat wat ze zelf gemaakt hebben, zoals de circusvoorstelling in de propedeuse, omdat ze het leuk vinden en omdat het slaagt. Dat moet zich onderscheiden van dat van anderen, niet vanuit een soort prestatie-idee, maar omdat dat het resultaat is van iets dat jij gemaakt hebt, waarin je herkenbaar bent en dat daardoor heel warm voelt. Er zijn in ons onderwijs voldoende plekken waar studenten uitgedaagd worden om datgene te doen waar ze trots op zijn, maar er is altijd een strijd tussen het belang van de drie doeldomeinen. Kwalificatie vraagt ook ordening en een zekere discipline, daar geloof ik ook in zegt Gert. De uitdaging zit er in dat je de balans moet vinden tussen aan de ene kant dat wat je kunt *voor-ordenen* en aan de andere kant wat je toelaat vanuit degene die leert. Natuurlijk zijn er kaders, want we zijn een beroepsopleiding, dus we moeten ook laten zien waarvoor we in dat perspectief staan. Idealiter, zegt Biesta, komen de drie doeldomeinen bij elkaar, maar soms moeten er gewoon dingen en dan is het wat lastiger om die trots bij die studenten te activeren. Wanneer het lang duurt voordat de student de betekenis van een vak ziet of voordat de student aansluiting vindt bij het niveau dat het vak vraagt, dan is dat erg moeilijk. Als bijvoorbeeld het beginniveau van een student bij turnen zo laag is dat hij voortdurend in de presentie komt van het niet lukken en kunnen, dan moet je echt op zoek naar waar het leren in zo'n structuur kan beginnen, terwijl we ook afspraken hebben over wat er aan het eind gehaald moet worden. De lesgeefruimte is in die zin beperkt. Een deel van onze studenten heeft zo weinig affiniteit met Humane Biologie, dat het in zo'n stuk onderwijs erg moeilijk is om iets te creëren van subjectivering, omdat de weerstand zo groot is. Onderwijs is dialoog is in feite wat in het Calo-concept zit, maar wat Biesta ook benadrukt, en daarin ligt er een verantwoordelijkheid bij ons om de student uit te nodigen en om de kaders aan te geven waarbinnen de student kan participeren, maar er moet aan de andere kant ook een bereidheid tot partnership ontstaan. Soms leggen we de lat te hoog, dan willen we teveel in termen van

kwalificatie en daardoor lukt het onvoldoende om ook te differentiëren: een deel van de studenten vanuit het MBO bijvoorbeeld, daarvoor is lezen zo ver weg, terwijl ze wel opvattingen hebben en geïnteresseerd zijn in waar het in een vak als DPVO over moet gaan. Alleen dan is een boek nog niet direct de beste ingang om ze daar mee verder te helpen. De uitlating “studenten lezen niet”, vind ik te makkelijk. De studenten zijn wel degelijk geïnteresseerd, alleen kennelijk op andere manieren. Aan de andere kant zijn er een aantal studenten voor wie deze opleiding veel te makkelijk is en daar hebben we onvoldoende mogelijkheden gevonden om rekening te houden met die verschillen. Zolang ik les blijf geven blijf ik wel op zoek naar andere oplossingen. Dat lukt ons in de praktijk veel beter dan bij de theoriemodulen.

Op een gegeven moment moeten we als opleiding verantwoordelijkheid nemen voor het kwalificatiedeel. Het is moeilijk te bepalen als opleider waar je die streep trekt, maar ik vind ook dat je die verantwoordelijkheid moet nemen. Ik ervaar dat die verantwoordelijkheid in het eerste en tweede jaar ook gevoeld wordt, alleen met minder urgentie dan wanneer het eind in zicht komt. Hoe dichterbij je naar het eind komt hoe hoger die urgentie wordt en dat lijkt me gezond. Als je ook socialisatie en subjectivering een kans wil geven in de opleiding, dan moet je accepteren dat je elkaar in dilemma's brengt, die ook door de werkgroep Opleidingsdidactiek werden onderkend. Dat is een gezonde spanning in de opleiding, echte dilemma's, waarvoor geen oplossing is. Iedere keer weer zullen we, met nieuwe studenten onderweg, deze afweging moeten maken en de kern van onze opleidingsdidactiek is dat we dit soort dilemma's serieus willen nemen, niet dat we het op willen lossen. Je kunt je afvragen of vier jaar opleiding überhaupt wel voldoende om iets zinnigs te zeggen over de ontwikkeling van een student, vooral binnen de doeldomeinen subjectivering en socialisatie. Het daarom goed om de studenten onder te dompelen in het onderwijs, zoals we dat op de Calo geven, zonder dat we daar al te veel gewicht aan hangen. Het is nogal wat om studenten op andere dan kwalificerende eisen te beoordelen. Hier is geen maat voor in tijd en als je dit tot je uitgangspunt maakt dan kan het in een week kamp, in een jaar propedeuse, in vier jaar opleiding en daarna houdt het nog niet op.

Ik weet niet of dit boek van Biesta nu een impuls geeft aan het hedendaagse onderwijs. Ik geloof erg in tijdsbeelden, zegt Gert. Er is een kanteling aan de gang in onderwijs en Biesta is één van degenen met dit boek, die deze kanteling beschrijft en daarin draagt hij bij. Het is niet alleen Biesta, er zijn ook anderen te noemen, die op dezelfde wijze denken en schrijven. We zijn gewoon toe aan een nieuw hoofdstuk in onderwijsland en daarin kan dit boek helpen, vind ik. Dat dit boek op de grens zit van de pedagogiek en de filosofie vind ik prachtig, dus daarin inspireert het mij omdat ik erg filosofisch geïnteresseerd ben. Bij het stuk over emancipatie sluit hij aan bij Rancièrre, de Franse pedagoog, die het hele begrip emancipatie deconstrueert en omkeert. Daar geniet ik van, dat vind ik prachtige stukken tekst. Het is heel moeilijk om te snappen, het duurt even voordat het landt, maar toch wanneer je dan doorleest ontstaan er nieuwe inzichten. Het idee dat iedere keer weer dreigt is dat wij wel denken te weten hoe de student moet emanciperen, wat goed voor hem is, dat zit natuurlijk helemaal in onderwijs en dat dreigt elke keer opnieuw, want dat *beter weten* zit nu eenmaal in onderwijsmensen. Het emancipatoire zit in het iedereen gelijke

kansen geven, daarin is iedereen gelijk en de uitkomsten die mogen best verschillen. Terwijl heel veel onderwijs andersom redeneert, je mag er verschillend in, als je er maar wel hetzelfde uitkomt. Onderwijs zo moeten leiden tot onderscheidenheid en dat betekent dat je allemaal met gelijke kansen begint en dat het vooral uit moet waaiëren en kleur moet krijgen in de subjectivering. Het is een uitdaging voor onderwijs om ook die open houding te houden en daarin nieuwe generaties nieuwe kansen te geven. Werkelijk doorgeven van tradities, wat in het onderwijs toch gemeengoed lijkt te zijn, kan in de visie van Biesta eigenlijk niet, want dat wat er is wordt altijd opnieuw bewerkt in het proces en dat betekent dat bepaalde elementen en bepaalde betekenissen meegenomen worden, maar dat actuele zaken die spelen ook weer andere betekenissen krijgen. Dus al je principieel uitgaat van een dialogische visie dan is het strikt doorgeven eigenlijk niet mogelijk en is het eigenlijk een ontkenning van het subjectiveringsproces. Het is mooi hoe Biesta de lesgever herpositioneert. Onderwijs vraagt om een virtueuze lesgever omdat je altijd te maken hebt met de drie doeldomeinen, waardoor je als lesgever steeds voor de taak staat om de prioriteiten aan te geven en keuzes te maken. De lesgever moet toegevoegde waarde hebben voor het leerproces, zonder dat je voorschrijft hoe het moet worden.

Het prachtige risico van onderwijs is niet echt een heel toegankelijk boek. Er zitten veel lagen in het boek. Ik verbaas me over de populariteit van Biesta. Dat heeft volgens mij te maken met de tijdgeest. Er zijn verschillende andere auteurs, die op een soortgelijke wijze naar onderwijs kijken, maar Biesta komt boven drijven. Het is aan te bevelen te starten bij de vele goede artikelen die inmiddels over het gedachtegoed van Biesta geschreven zijn. Wil je daarna op zoek naar de rijkdom van het boek, die ligt in achterliggende verkenningen en de minder toegankelijke delen, dan is dit boek een aanrader.

Het Prachtige Risico van Onderwijs

Gert Biesta

Uitgeverij Phronese

ISBN: 978-94-9012-010-8

Eerste druk: 2015

In dit visionaire boek houdt onderwijspedagoog Gert Biesta een pleidooi voor wat het prachtige risico van onderwijs kan worden genoemd. Via de zeven thema's van scheppen, communicatie, lesgeven, leren, emancipatie, democratie en virtuositeit werkt Biesta zijn boodschap uitvoerig uit: we kunnen onderwijs niet begrijpen als een krachtig, productieachtig proces, maar enkel als een zwak, existentieel proces. Hij laat zien dat we in het onderwijs doelen breder moeten stellen dan alleen meetbare opbrengsten en resultaten, en betoogt op onovertroffen wijze dat als onderwijs wil slagen, dat door niemand kan worden afgedwongen.